

Du sang à Rome

Fulvie, l'épouse de Marc-Antoine, joue avec la tête de Cicéron décapité sur l'ordre de son mari, peinture de Pavel Svedomski (1898)

[<https://fr.wikipedia.org/wiki/Fichier:Svedomsky-Fulvia.jpg>]

Dossier établi par Claude Aubert (2023)

Les textes et les préparations sont téléchargeables sur le site :
<https://www.douziemeheure.ch/2/>

Les captures d'écran ont été faites par Claude Aubert et tirées du docu-fiction de la BBC
L'affaire Sextus de David Stewart (2005)

Table des matières

Textes	page
Séance 1	1
Séance 2	5
Séance 3	13
Séance 4	17
Séance 5	21
Séance 6	24

Vocabulaires (dans un fascicule séparé)

Séance 1	1
Séance 2	5
Séance 3	7
Séance 4	10
Séance 5	13
Séance 6	16

Du sang à Rome

Pro Sexto Roscio Amerino

(Cicéron)

Textes de la séance 1

Nous abordons dans ce fascicule une sombre affaire de complot et d'assassinat, qui se place dans une période agitée de l'histoire romaine : suite à une guerre civile entre Marius et Sylla, qui dirige le parti des nobles, ce dernier fait afficher sur le forum en 82 av. J.-C. trois listes de proscriptions (520 noms). Il s'agit de personnes à tuer. Les exécuteurs seront grassement payés et une partie des biens des assassinés leur sera attribuée.

En ce qui concerne notre affaire, quels en sont les protagonistes ?

1. **Cicéron** : jeune avocat (27 ans), peu connu alors, le seul ayant osé, dans la présente plaidoirie prononcée en public sur le forum, défendre Sextus Roscius fils au risque de se faire tuer lui-même. Bien des années plus tard, pour d'autres raisons, il sera assassiné.
2. Sextus **Roscius** père (appelé Roscius dans ce document), riche propriétaire terrien d'Amérie (actuellement Amelia, à 70 km au nord de Rome), où il était propriétaire de treize beaux domaines agricoles. Il vivait habituellement à Rome, où il fut assassiné en septembre -81 peu après la tombée de la nuit dans le quartier douteux de Suburre. Il était un partisan de Sylla et fut tué quatre mois après la fin des proscriptions.

3. **Sextus** Roscius père (appelé Sextus dans ce document), le fils du précédent. Il est accusé, sans doute à tort, du meurtre de son père. Il vivait une vie rustique à Amérie, mais, après cette grave accusation qui risquait de lui coûter la vie, il vint se réfugier à Rome chez une amie de son père, Cecilia Metella, épouse de Sylla.
4. **Capito**, Titus, cousin de Sextus, ancien gladiateur, a tout lieu, d'après Cicéron, d'être le coupable du meurtre.
5. **Magnus**, Titus, autre cousin de Sextus, travaillant comme contremaître chez son oncle Roscius, aurait commandité le meurtre.
6. **Chrisogonus**, affranchi favori de Sylla, a fait mettre en vente les treize domaines de Roscius, les a achetés pour un prix ridicule et en a donné trois à Magnus.
7. **Erucius**, avocat et dénonciateur/calomniateur, est chargé d'accuser Sextus et de le faire condamner à mort.
8. **Fannius**, sénateur, président du tribunal qui juge Sextus.
9. **Cecilia Metella**, femme de la haute noblesse, épouse de Sylla, amie de Roscius, héberge Sextus et cherche à le protéger.

Tombeau de Cecilia Metella le long de la Via Appia au sud de Rome
(<https://artsandculture.google.com/entity/tombe-de-c%C3%A6cilia-metella/g1216lbv8?hl=fr>)

Exorde

Pourquoi c'est le jeune Cicéron qui plaide pour Sextus

I [1] Credo ego uos, iudices, mirari quid sit quod, cum tot summi oratores hominesque nobilissimi sedeant, ego potissimum **surrexerim**, qui neque aetate neque ingenio neque auctoritate sim cum his qui sedeant comparandus. Omnes hi quos uidetis adesse in hac causa **iniuriam** nouo scelere **conflatam** putant oportere defendi, defendere ipsi propter **iniquitatem temporum** non audent. Ita fit ut adsint propterea quod officium sequuntur, taceant autem **idcirco quia** periculum uitant. [2] Quid ergo? Audacissimus ego ex omnibus? Minime. An tanto **officiosior** quam ceteri? Ne istius quidem laudis ita sum cupidus, ut aliis eam **praereptam** uelim. Quae me igitur res **praeter** ceteros impulit ut causam Sex. Rosci reciperem? Quia, si **qui** istorum dixisset quos uidetis adesse, in quibus summa auctoritas est atque **amplitudo**, si uerbum de re publica fecisset, id quod in hac causa fieri necesse est, multo plura dixisse quam dixisset putaretur. [3] Ego autem si omnia quae dicenda sunt libere dixerem, **nequaquam** tamen similiter oratio mea exire atque in uulgus **emanare** poterit.

Chrisogonus sera toujours inquiet tant que Sextus vivra

II [6] **Bona** patris huiusce Sex. Rosci quae sunt **sexagiens**, quae de uiro fortissimo et clarissimo L. Sulla, quem honoris causa nomino, duobus milibus nummum sese dicit emisse adulescens uel potentissimus hoc tempore nostrae ciuitatis, L. Cornelius Chrysogonus. Is a uobis, iudices, hoc postulat ut, quoniam in alienam pecuniam tam plenam atque praeclaram nullo iure inuaserit, quoniamque ei pecuniae uita Sex. Rosci obstare atque **officere** uideatur, deleatis ex animo suo suspicionem omnem metumque tollatis; sese hoc incolumi non arbitratur huius innocentis patrimonium tam amplum et copiosum posse obtinere, damnato et eiecto sperat se posse quod adeptus est per scelus, id per **luxuriam effundere** atque consumere. Hunc sibi ex animo scrupulum qui se dies noctesque stimulat ac **pungit** ut **euellatis** postulat, ut ad hanc suam praedam tam **nefariam** adiutores uos profiteamini.

Narration

Portrait de Roscius

VI [15] Sex. Roscius, pater huiusce, **municeps Amerinus** fuit, cum genere et nobilitate et pecunia non modo sui municipi, uerum etiam eius uicinitatis facile primus, tum **gratia** atque hospitii florens hominum nobilissimorum. Nam cum Metellis, Seruiliis, Scipionibus erat ei non modo **hospitium**, uerum etiam **domesticus usus** et **consuetudo**, quas, ut aequum est, familias **honestatis** amplitudinisque gratia nomino. Itaque ex suis omnibus **commodis** hoc solum filio reliquit ; nam patrimonium domestici **praedones** ui ereptum possident, fama et uita innocentis ab hospitibus amicisque paternis defenditur.

[16] Hic cum omni tempore nobilitatis **fautor** fuisset, tum hoc **tumultu** proximo, cum omnium nobilium dignitas et salus in **discrimen** ueniret, **praeter** ceteros in ea uicinitate eam **partem** causamque **opera**, studio, auctoritate defendit. Etenim rectum putabat pro eorum honestate se pugnare, propter quos ipse honestissimus inter suos numerabatur. Postea quam uictoria **constituta** est ab armisque recessimus, cum **proscriberentur** homines atque ex omni regione caperentur ei qui aduersarii fuisse putabantur, erat ille Romae frequens atque in foro et in **ore** omnium cotidie **uersabatur**, magis ut exsultare uictoria nobilitatis uideretur quam timere ne quid ex ea calamitatis sibi accideret.

[17] Erant ei ueteres inimicitiae cum duobus Rosciis Amerinis, quorum alterum sedere in accusatorum **subsellis** uideo, alterum tria huiusce praedia possidere audio ; quas inimicitias si tam **cauere** potuisset quam metuere solebat, uiueret. Neque enim, iudices, **iniuria** metuebat. Nam duo isti sunt T. Roscii, quorum alteri Capitoni cognomen est, iste qui adest Magnus uocatur, homines eius modi : alter plurimarum **palmarum** uetus ac **nobilis** gladiator habetur, hic autem nuper se ad eum **lanistam** contulit, quique ante hanc pugnam **tiro** esset quod sciam, facile ipsum magistrum scelere audaciaque superauit.

La nouvelle de l'assassinat arrive à Amérie, puis à Chrisogonus

VII [18] Nam cum hic Sex. Roscius esset Ameriae, T. autem iste Roscius Romae, cum hic filius adsiduus in **praediis** esset cumque se uoluntate patris rei familiari uitaeque rusticae dedisset, iste autem frequens Romae esset, occiditur ad **balneas Pallacinas** rediens a cena Sex. Roscius. Spero ex hoc ipso non esse obscurum ad quem suspicio **malefici** pertineat ; uerum id quod adhuc est suspiciosum nisi perspicuum res ipsa fecerit, hunc **adfinem** culpa*e* iudicatote.

[19] Occiso Sex. Roscio primus Ameriam nuntiat Mallius Glaucia quidam, homo **tenuis, libertinus**, cliens et familiaris istius T. Rosci, et nuntiat domum non fili, sed T. Capitonis inimici ; et cum post horam primam noctis occisus esset, primo **diluculo** nuntius hic Ameriam uenit ; decem horis nocturnis sex et quinquaginta milia passuum **cisiis** peruolauit, non modo ut **exoptatum** inimico nuntium primus adferret, sed etiam cruorem inimici quam recentissimum telumque paulo ante e corpore extractum ostenderet.

[20] **Quadriduo** quo haec gesta sunt res ad Chrysogonum in castra L. Sullae **Volaterras** defertur ; magnitudo pecuniae demonstratur ; bonitas praediorum (nam fundos decem et tres reliquit, qui Tiberim fere omnes tangunt), huius inopia et solitudo commemoratur ; demonstrant, cum pater huiusce Sex. Roscius, homo tam splendidus et gratus, nullo **negotio** sit occisus, perfacile hunc hominem incautum et rusticum et Romae ignotum **de medio tolli** posse ; ad eam rem operam suam pollicentur. Ne diutius teneam, iudices, societas **coitur**.

Lors de l'assassinat, il n'y avait plus de proscriptions

VIII [21] Cum nulla iam proscriptionis mentio fieret, cum etiam qui antea metuerant redirent ac iam **defunctos** sese periculis arbitrarentur, nomen **refertur** in tabulas Sex. Rosci, hominis **studiosissimi** nobilitatis ; **manceps** fit Chrysogonus ; tria praedia uel nobilissima Capitoni propria traduntur, quae hodie possidet ; in reliquas omnes fortunas iste T. Roscius nomine Chrysogoni, quem ad modum ipse dicit, impetum facit. Haec omnia, iudices, **imprudente** L. Sulla facta esse certo scio.

La délégation des Amériniens dupée par Chrisogonus

IX [24] Quod Amerinis usque eo uisum est indignum ut urbe tota fletus gemitusque fieret. Etenim multa simul ante oculos uersabantur, mors hominis florentissimi, Sex. Rosci, crudelissima, fili autem eius **egestas** indignissima, cui de tanto patrimonio praedo iste nefarius ne iter quidem ad sepulcrum patrium reliquisset, bonorum **emptio flagitiosa**, possessio, furta, rapinae, donationes. Nemo erat, qui non audere omnia mallet quam uidere in Sex. Rosci, uiri optimi atque honestissimi, bonis **iactantem** se ac dominantem T. Roscium.

[25] Itaque **decurionum** decretum statim fit ut decem primi proficiscantur ad L. Sullam doceantque eum qui uir Sex. Roscius fuerit, **conquerantur** de istorum scelere et **iniuriis**, orent ut et illius mortui famam et fili innocentis fortunas conseruatas uelit. Atque ipsum decretum, quaeso, cognoscite. (Decretum decurionum.) Legati in castra ueniunt. Intellegitur, iudices, id quod iam ante dixi, imprudente L. Sulla scelera haec et flagitia fieri. Nam statim Chrysogonus et ipse ad eos accedit et homines nobiles **adlegat** qui peterent ne ad Sullam adirent, et omnia Chrysogonum quae uellent esse facturum pollicerentur.

[26] Usque adeo autem ille pertimuerat ut mori mallet quam de his rebus Sullam doceri. Homines **antiqui**, qui ex sua natura ceteros fingerent, cum ille confirmaret sese nomen Sex. Rosci de tabulis **exempturum**, praedia uacua filio traditurum, cumque id ita futurum T. Roscius Capito qui in decem legatis erat appromitteret, crediderunt ; Ameriam re **inorata** reuerterunt. Ac primo rem differre cotidie ac procrastinare isti coeperunt, deinde aliquanto lentius nihil agere atque **deludere**, postremo, id quod facile intellectum est, insidias uitae huiusce Sex. Rosci parare neque sese arbitrari posse diutius alienam pecuniam domino incolumi obtinere.

Du sang à Rome

Pro Sexto Roscio Amerino

(Cicéron)

Textes de la séance 2

Sextus réfugié chez Cécilia

X [27] **Quod** hic simul atque sensit, de amicorum **cognatorum**que sententia Romam confugit et sese ad Caeciliam, Nepotis sororem, Baliarici filiam, quam honoris causa nomino, contulit, qua pater **usus** erat plurimum ; in qua muliere, iudices, etiam nunc, id quod omnes semper existimauerunt, quasi exempli causa uestigia antiqui **offici** remanent. Ea Sex. Roscium inopem, eiectum domo atque expulsus ex suis bonis, fugientem **latronum** tela et minas recepit domum hospitiue oppresso iam desperatoque ab omnibus **opitulata** est. Eius uirtute, fide, diligentia factum est ut hic potius uiuus in reos quam occisus in proscriptos referretur.

[28] Nam postquam isti intellexerunt summa diligentia uitam Sex. Rosci custodiri neque sibi ullam caedis faciendae potestatem dari, consilium ceperunt plenum sceleris et audaciae ut nomen huius de parricidio deferrent, ut ad eam rem aliquem accusatorem ueterem compararent, qui de ea re posset dicere aliquid, in qua re nulla subesset suspicio, denique ut, quoniam **crimine** non poterant, tempore ipso pugnarent. Ita loqui homines : "Quod iudicia tam diu facta non essent, condemnari eum oportere qui primus in iudicium adductus esset ; huic autem patronos propter Chrysogoni **gratiam** defuturos ; de

bonorum uenditione et de ista societate uerbum esse facturum neminem ; ipso nomine parricidi et atrocitate criminis fore ut hic nullo negotio **tolleretur**, cum ab nullo defensus esset.” [29] Hoc consilio atque adeo hac amentia impulsus quem ipsi, cum cuperent, non potuerunt occidere, eum **iugulandum** uobis tradiderunt.

Confirmation

Sextus n’avait pas de raison de tuer son père...

XIV [39] Patrem occidit Sex. Roscius. **Qui** homo? Adulescentulus corruptus et ab hominibus **nequam** inductus? Annos natus maior quadraginta. Vetus uidelicet **sicarius**, homo audax et saepe in caede uersatus. At hoc ab accusatore ne dici quidem audistis. Luxuries igitur hominem **nimirum** et **aeris alieni** magnitudo et **indomitae** animi cupiditates ad hoc scelus impulerunt. De luxuria purgavit Erucius, cum dixit hunc ne in conuiuio quidem ullo fere interfuisse. Nihil autem unquam debuit. Cupiditates porro quae possunt esse in eo qui, ut ipse accusator **obiecit**, ruri semper habitavit et in agro colendo uixerit? Quae uita maxime disiuncta a cupiditate et cum officio coniuncta est. [40] Quae res igitur tantum istum furorem Sex. Roscio obiecit? ”Patri” inquit ”non placebat.” Patri non placebat? quam ob causam? necesse est enim eam quoque iustam et magnam et perspicuam fuisse. Nam ut illud incredibile est, mortem oblatam esse patri a filio sine plurimis et maximis causis, sic hoc ueri simile non est, odio fuisse parenti filium sine causis multis et magnis et necessariis.

[41] Rursus igitur **eodem** reuertamur et quaeramus quae tanta uitia fuerint in unico filio, qua re is patri displiceret. At perspicuum est nullum fuisse. Pater igitur amens, qui odisset eum sine causa quem procrearat? At is quidem fuit omnium constantissimus. Ergo illud iam perspicuum profecto est, si neque amens pater neque perditus filius fuerit, neque odi causam patri neque sceleris filio fuisse.

... puisque son père lui avait confié la gestion de ses domaines

XV [42] ”Nescio” inquit ”quae causa odi fuerit ; fuisse odium intellego quia antea, cum duos filios haberet, illum alterum qui mortuus est secum omni tempore uolebat esse, hunc in **praedia** rustica relegarat.” Quod Erucio accidebat in mala **nugatoria**que accusatione,

idem mihi usu uenit in causa optima. Ille quo modo crimen **commenticium** confirmaret non inueniebat, ego res tam leuis qua ratione infirmem ac diluam reperire non possum.

[43] Quid ais, Eruci ? tot praedia tam pulchra, tam fructuosa Sex. Roscius filio suo relegationis ac supplici gratia colenda ac tuenda tradiderat ? Quid ? hoc patres familiae qui liberos habent, praesertim homines illius ordinis ex municipiis rusticanis, nonne optatissimum sibi putant esse filios suos rei familiari maxime seruire et in praediis colendis operae plurimum studique consumere ?

[44] An **amandarat** hunc sic ut esset in agro ac tantum modo aleretur ad uillam, ut commodis omnibus careret ? Quid ? si constat hunc non modo colendis praediis praefuisse sed certis fundis patre uiuo frui solitum esse, tamenne haec a te uita eius rusticana relegatio atque amandatio appellabitur ? Vides, Eruci, quantum distet argumentatio tua ab re ipsa atque a ueritate. Quod **consuetudine** patres faciunt, id quasi nouum reprehendis ; quod beneuolentia fit, id odio factum criminariis ; quod honoris causa pater filio suo concessit, id eum supplici causa fecisse dicis. [45] Neque haec tu non intellegis, sed usque eo quid **arguas** non habes ut non modo tibi contra nos dicendum putes, uerum etiam contra rerum naturam contraque consuetudinem hominum contraque opiniones omnium.

Des récits historiques appuient ce raisonnement

XVIII [50] **Ne** tu, Eruci, accusator esses ridiculus si illis temporibus natus esses cum ab **aratro** arcessebantur qui consules fierent. Etenim qui praeesse agro colendo flagitium putes, profecto illum **Atilium** quem sua manu spargentem semen qui missi erant conuenerunt hominem turpissimum atque inhonestissimum iudicares. At hercule maiores nostri longe aliter et de illo et de ceteris talibus uiris existimabant ; itaque ex minima tenuissimaque re publica maximam et florentissimam nobis reliquerunt. Suos enim agros studiose colebant, non alienos cupide appetebant ; quibus rebus et agris et urbibus et nationibus rem publicam atque hoc imperium et populi Romani nomen auxerunt.

[51] Neque ego haec eo profero quo conferenda sint cum hisce de quibus nunc quaerimus, sed ut illud intellegatur, cum apud maiores nostros summi uiri clarissimique homines qui omni tempore ad gubernacula rei publicae sedere debebant tamen in agris quoque colendis aliquantum operae temporisque consumpserint, ignosci oportere ei homini qui se fateatur esse rusticum, cum ruri adsiduus semper uixerit, cum praesertim nihil esset quod aut patri gratius aut sibi iucundius aut re uera honestius facere posset.

[52] Odium igitur acerrimum patris in filium ex hoc, opinor, ostenditur, Eruci, quod hunc ruri esse patiebatur. Numquid est aliud? "Immo uero" inquit "est; nam istum **exheredare** in animo habebat." Audio; nunc dicis aliquid quod ad rem pertineat; nam illa, opinor, tu quoque concedis leuia esse atque inepta: "Conuiuia cum patre non inibat." **Quippe**, qui ne in oppidum quidem nisi perraro ueniret. "Domum suam istum **non fere quisquam** uocabat." Nec mirum, qui neque in urbe uiueret neque reuocaturus esset.

Les sénateurs trouvent Cincinnatus en train de labourer

(https://www.historia.fr/sites/historia.fr/files/article_web_field_image_paysage/Rome_Origine.png)

Du sang à Rome

Pro Sexto Roscio Amerino

(Cicéron)

Textes de la séance 3

Érucius ne peut pas prouver que le père voulait déshériter son fils

XIX [53] Verum haec tu quoque intellegis esse **nugatoria** ; illud quod coepimus uideamus, quo certius argumentum odi reperiri nullo modo potest. ”**Exheredare** pater filium cogitabat.” **Mitto** quaerere qua de causa ; quaero **qui** scias ; tametsi te dicere atque enumerare causas omnes oportebat, et id erat certi accusatoris officium qui tanti sceleris **argueret** explicare omnia uitia ac peccata fili, quibus incensus parens potuerit animum inducere ut naturam ipsam uinceret, ut amorem illum penitus **insitum** eiceret ex animo, ut denique patrem esse sese obliuisceretur ; quae sine magnis huiusce peccatis accidere potuisse non arbitror.

[54] Verum concedo tibi ut ea **praetereas** quae, cum taces, nulla esse concedis ; illud quidem, uoluisse exheredare, certe tu planum facere debes. Quid ergo adfers qua re id factum putemus ? Vere nihil potes dicere ; finge aliquid saltem commode ut ne plane uidearis id facere quod aperte facis, huius miseri fortunae et horum uirorum talium dignitati **inludere**. Exheredare filium uoluit. Quam ob causam ? ”Nescio.” Exheredauitne ? ”Non.” Quis prohibuit ? ”Cogitabat.” Cogitabat ? cui dixit ? ”Nemini.” Quid est aliud iudicio

ac legibus ac maiestate uestra abuti ad **quaestum** atque ad libidinem nisi hoc modo accusare atque id obicere quod planum facere non modo non possis uerum ne coneris quidem ? [55] Nemo nostrum est, Eruci, **quin** sciat tibi inimicitias cum Sex. Roscio nullas esse ; uident omnes qua de causa huic inimicus uenias ; sciunt huiusce pecunia te adductum esse. Quid ergo est ? Ita tamen quaestus te cupidum esse oportebat ut horum existimationem et **legem Remmiam** putares aliquid ualere oportere.

Utilité des accusateurs dans l'État romain

XX [55] Accusatores multos esse in ciuitate utile est ut metu contineatur audacia ; uerum tamen hoc ita est utile ut ne plane **inludamur** ab accusatoribus. Innocens est quispiam uerum tamen, quamquam abest a culpa, suspicione tamen non caret ; tametsi miserum est, tamen ei qui hunc accuset possim aliquo modo ignoscere. Cum enim aliquid habeat quod possit **criminoſe** ac suspicioſe dicere, aperte ludificari et calumniari sciens non uideatur.

[56] Qua re facile omnes patimur esse quam plurimos accusatores, quod innocens, si accusatus sit, absolui potest, nocens, nisi accusatus fuerit, condemnari non potest ; utilius est autem absolui innocentem quam nocentem causam non dicere. **Anseribus cibaria** publice **locantur** et canes aluntur in Capitolio, ut significant si fures uenerint. At fures **internoscere** non possunt, significant tamen, si qui noctu in Capitolium uenerint et, quia id est suspiciosum, tametsi bestiae sunt, tamen in eam partem potius **peccant**, quae est **cautior**. Quod si luce quoque canes **latrent**, cum deos salutatum aliqui uenerint, opinor, eis **crura suffringantur**, quod acres sint etiam tum cum suspicio nulla sit. [57] Simillima est accusatorum ratio. Alii uestrum anseres sunt, qui tantum modo clamant, nocere non possunt ; alii canes, qui et latrare et mordere possunt. Cibaria uobis praeberi uidemus ; uos autem maxime debetis in eos impetum facere qui merentur. Hoc populo gratissimum est. Deinde, si uoletis, etiam tum cum uerisimile erit aliquem commisisse, in suspicione latratote ; id quoque concedi potest. Sin autem sic agetis ut **arguatis** aliquem patrem occidisſe neque dicere possitis aut qua re aut quo modo, ac tantum modo sine suspicione latrabitis, crura quidem uobis nemo suffringet, sed, si ego hos bene noui, litteram illam cui uos usque eo inimici estis ut etiam **Kal.** omnes oderitis ita uehementer ad caput **adfigent** ut postea neminem alium nisi fortunas uestras accusare possitis.

Érucius, persuadé de ne pas avoir d'adversaire, n'a produit ni preuve, ni témoin

XXI [58] Quid mihi ad defendendum dedisti, bone accusator ? quid hisce autem ad suspicandum ? "Ne exheredaretur ueritus est." Audio, sed qua de causa uereri debuerit, nemo dicit. "Habebat pater in animo." Planum fac. Nihil est ; non quicum deliberauerit, quem **certiorem fecerit**, unde istud uobis suspicari in mentem uenerit. Cum hoc modo accusas, Eruci, nonne hoc **palam** dicis : "Ego quid acceperim scio, quid dicam nescio ; unum illud spectauit quod Chrysogonus aiebat neminem isti patronum futurum ; de **bonorum emptione** deque ea societate neminem esse qui uerbum facere auderet hoc tempore" ? Haec te opinio falsa in istam fraudem impulit ; non me hercules uerbum fecisses, si tibi quemquam responsurum putasses.

[59] Operae pretium erat, si animaduertistis, iudices, negligentiam eius in accusando considerare. Credo, cum uidisset qui homines in hisce **subsellis** sederent, quaesisse num ille aut ille defensurus esset ; de me ne suspicatum quidem esse, quod antea causam publicam nullam dixerim. Postea quam inuenit neminem eorum qui possunt et solent, ita negligens esse coepit ut, cum in mentem ueniret ei, resideret, deinde **spatiaretur**, non numquam etiam puerum uocaret, credo, cui cenam imperaret, **prorsus** ut uestro **consessu** et hoc **conuentu** pro summa solitudine abuteretur.

Quand Cicéron a mentionné Chrysogonus, Érucius a paniqué

XXII [60] **Perorauit** aliquando, adsedit ; **surrexi** ego. Respirare uisus est quod non alius potius diceret. Coepi dicere. Usque eo animaduerti, iudices, eum **iocari** atque alias res agere ante quam Chrysogonum nominaui ; quem simul atque attigi, statim homo se erexit, mirari uisus est. Intellexi quid eum **pepugisset**. Iterum ac tertio nominaui. Postea homines cursare **ultra et citra** non destiterunt, credo, qui Chrysogono nuntiarent esse aliquem in ciuitate qui contra uoluntatem eius dicere auderet ; aliter causam agi atque ille existimaret, aperiri bonorum emptionem, uexari pessime societatem, gratiam potentiamque eius neglegi, iudices diligenter **attendere**, populo rem indignam uideri.

[61] Quae quoniam te **fefellerunt**, Eruci, quoniamque uides uersa esse omnia, causam pro Sex. Roscio, si non **commode**, at libere dici, quem dedi putabas defendi intellegis, quos tradituros sperabas uides iudicare, restitue nobis aliquando ueterem tuam illam **calliditatem** atque prudentiam, confitere huc ea spe uenisse quod putares hic

latrocinium, non iudicium futurum. De parricidio causa dicitur ; ratio ab accusatore reddita non est quam ob causam patrem filius occiderit.

[62] Quod in minimis **noxiiis** et in his leuioribus **peccatis** quae magis crebra et iam prope cotidiana sunt uel maxime et primum quaeritur, quae causa **malefici** fuerit, id Erucius in parricidio quaeri non putat oportere. In quo scelere, iudices, etiam cum multae causae conuenisse unum in locum atque inter se **congruere** uidentur, tamen non **temere** creditur, neque leui coniectura res **penditur**, neque testis incertus auditur, neque accusatoris ingenio res iudicatur. Cum multa antea commissa maleficia, cum uita hominis perditissima, tum singularis audacia ostendatur necesse est, neque audacia solum sed summus furor atque amentia. Haec cum sint omnia, tamen **exstent** oportet **expressa** sceleris **uestigia**, ubi, qua ratione, per quos, quo tempore maleficio sit admissum. Quae nisi multa et manifesta sunt, profecto res tam scelestae, tam atrox, tam **nefariae** credi non potest. [63] Magna est enim uis humanitatis ; multum ualet communitio sanguinis ; **reclamitat** istius modi suspicionibus ipsa natura ; **portentum** atque monstrum certissimum est esse aliquem humana specie et figura qui tantum immanitate bestias uicerit ut, propter quos hanc suauissimam lucem aspexerit, eos indignissime luce priuarit, cum etiam feras inter sese **partus** atque educatio et natura ipsa conciliet.

Chrisogonus

Du sang à Rome

Pro Sexto Roscio Amerino

(Cicéron)

Textes de la séance 4

Assassinat de Célius à Terracine

XXIII [64] Non ita multis ante annis aiunt T. Caelium quendam **Terracinensem**, hominem non obscurum, cum **cenatus cubitum** in idem **conclauē** cum duobus adolescentibus filiis isset, inuentum esse mane iugulatum. Cum neque seruus quisquam reperiretur neque liber ad quem ea suspicio pertineret, id aetatis autem duo filii **propter** cubantes ne sensisse quidem se dicerent, nomina filiorum de parricidio **delata** sunt. Quid poterat tam esse suspiciosum ? neutrumne sensisse ? ausum autem esse quemquam se in id conclauē committere eo potissimum tempore cum ibidem essent duo adulescentes filii qui et sentire et defendere facile possent ? Erat porro nemo in quem ea suspicio conueniret. [65] Tamen, cum **planum** iudicibus esset factum aperto **ostio** dormientes eos repertos esse, iudicio absoluti adulescentes et suspicione omni liberati sunt. Nemo enim putabat quemquam esse qui, cum omnia diuina atque humana iura scelere nefario **polluisset**, somnum statim capere potuisset, propterea quod qui tantum facinus commiserunt non modo sine cura quiescere sed ne spirare quidem sine metu possunt.

Reconstitution du sanctuaire de Jupiter Anxur à Terracine
(https://fr.wikipedia.org/wiki/Temple_de_Jupiter_Anxur)

Oreste tourmenté par les Furies

XXIV [66] Videtisne quos nobis poetae tradiderunt patris ulciscendi causa supplicium de matre sumpsisse, cum praesertim deorum immortalium iussis atque oraculis id fecisse dicantur, tamen ut eos agitent Furiae neque consistere umquam patientur, quod ne **p̄i** quidem sine scelere esse potuerunt? Sic se res habet, iudices: magnam uim, magnam necessitatem, magnam possidet religionem paternus maternusque sanguis; ex quo si qua **macula** concepta est, non modo **elui** non potest uerum usque eo **permanat** ad animum ut summus **furor** atque **amentia** consequatur. [67] Nolite enim putare, quem ad modum in **fabulis** saepenumero uidetis, eos qui aliquid impie scelerateque commiserint agitari et perterreri Furiarum **taedis** ardentibus. Sua quemque fraus et suus terror maxime uexat, suum quemque scelus agit atque amentiaque adficit, suae malae cogitationes conscientiaeque animi terrent; hae sunt impiis adsiduae domesticaeque Furiae quae dies noctesque parentum poenas a consceleratissimis filiis repetant. [68] Haec magnitudo malefici facit ut, nisi paene manifestum parricidium proferatur, credibile non sit, nisi turpis adulescentia, nisi omnibus **flagitiis** uita **inquinata**, nisi **sumptus effusi** cum **probro** atque dedecore, nisi **prorupta** audacia, nisi tanta temeritas ut non procul **abhorreat** ab insania. Accedat huc oportet odium parentis, **animaduersionis** paternae metus, amici improbi, serui conscii, tempus idoneum, locus opportune captus ad eam rem; paene dicam, **respersas** manus sanguine paterno iudices uideant oportet, si tantum facinus, tam

immane, tam acerbum credituri sunt. [69] Qua re hoc quo minus est credibile, nisi ostenditur, eo magis est, si conuincitur, **uindicandum**.

Châtiment des parricides à Rome

XXV [69] Itaque cum multis ex rebus intellegi potest maiores nostros non modo armis plus quam ceteras nationes uerum etiam consilio sapientiaque potuisse, tum ex hac re uel maxime quod in impios singulare supplicium inuenerunt. Qua in re quantum prudentia **praestiterint** eis qui apud ceteros sapientissimi fuisse dicuntur considerate. [70] Prudentissima ciuitas Atheniensium, dum ea **rerum potita est**, fuisse traditur; eius porro ciuitatis sapientissimum **Solonem** dicunt fuisse, eum qui leges quibus hodie quoque utuntur scripserit. Is cum interrogaretur cur nullum supplicium constituisset in eum qui parentem **necasset**, respondit se id neminem facturum putasse. Sapienter fecisse dicitur, cum de eo nihil **sanxerit** quod antea commissum non erat, ne non tam prohibere quam **admonere** uideretur. Quanto nostri maiores sapientius! Qui, cum intellegerent nihil esse tam sanctum quod non aliquando uiolaret audacia, supplicium in parridas singulare excogitauerunt ut, quos natura ipsa retinere in officio non potuisset, ei magnitudine poenae a maleficio **summouerentur**. **Insui** uoluerunt in **culleum** uiuos atque ita in flumen deici.

Châtiment des parricides à Rome (suite)

XXVI [71] O singularem sapientiam, iudices! Nonne uidentur hunc hominem ex rerum natura sustulisse et **eripuisse** cui repente caelum, solem, aquam terramque **ademerint** ut, qui eum necasset unde ipse natus esset, careret eis rebus omnibus ex quibus omnia nata esse dicuntur? Noluerunt **feris** corpus **obicere** ne bestiis quoque quae tantum scelus attigissent **immanioribus uteremur**; non sic nudos in flumen deicere ne, cum delati essent in mare, ipsum polluerent quo cetera quae uiolata sunt expiari putantur; denique nihil tam uile neque tam uulgare est cuius partem ullam reliquerint. [72] Etenim quid tam est commune quam **spiritus** uiuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus eiectis? Ita uiuunt, dum possunt, ut **ducere animam** de caelo non queant, ita moriuntur ut eorum ossa terra non tangat, ita **iacantur** fluctibus ut numquam **adluantur**, ita postremo eiciuntur ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant. [...]

Comment Sextus aurait-il tué son père ?

XXVII [73] **Esto**, causam proferre non potes. Tametsi statim uicisse debeo, tamen de meo iure **decedam** ; et tibi quod in alia causa non concederem in hac concedam **fretus** huius innocentia. Non quaero abs te qua re patrem Sex. Roscius occiderit, quaero quo modo occiderit. Ita quaero abs te, C. Eruci : quo modo, et sic tecum agam ut meo loco uel respondendi uel **interpellandi** tibi potestatem faciam uel etiam, si quid uoles, interrogandi.

[74] Quo modo occidit ? ipse percussit an aliis occidendum dedit ? Si ipsum **arguis**, Romae non fuit ; si per alios fecisse dicis, quaero quos ? Seruosne an liberos ? Si liberos, quos homines ? **indidemne** Ameria an hosce ex urbe **sicarios**? Si Ameria, qui sunt ei ? cur non nominantur ? si Roma, unde eos nouerat Roscius qui Romam multis annis non uenit neque umquam plus triduo fuit ? ubi eos conuenit ? **qui** conlocutus est ? quo modo persuasit ? "Pretium dedit ;" cui dedit ? per quem dedit ? unde aut quantum dedit ? Nonne his uestigiis ad caput malefici perueniri solet ? Et simul tibi in mentem ueniat facito quem ad modum uitam huiusce **depinxeris** ; hunc hominem ferum atque agrestem fuisse, numquam cum homine quoquam conlocutum esse, numquam in oppido constitisse.

[75] Qua in re praetereo illud quod mihi maximo argumento ad huius innocentiam poterat esse, in rusticis moribus, in uictu arido, in hac horrida incultaque uita istius modi maleficia **gigni** non solere. Ut non omnem **frugem** neque arborem in omni agro reperire possis, sic non omne facinus in omni uita nascitur. In urbe **luxuries** creatur, ex luxurie existat **auaritia** necesse est, ex auaritia erumpat audacia, inde omnia scelera ac maleficia gignuntur ; uita autem haec rustica quam tu agrestem uocas parsimoniae, diligentiae, iustitiae magistra est.

Du sang à Rome

Pro Sexto Roscio Amerino

(Cicéron)

Textes de la séance 5

Sextus a-t-il tué son père à l'aide d'un assassin ?

XXVIII [76] Illud quaero, is homo, qui, ut tute dicis, numquam inter homines fuerit, per quos homines hoc tantum facinus, tam occultum, absens praesertim, conficere potuerit. Multa sunt falsa, iudices, quae tamen **argui** suspiciose possunt ; in his rebus si suspicio reperta erit, culpam inesse concedam. Romae Sex. Roscius occiditur, cum in agro Amerino esset filius. Litteras, credo, misit alicui sicario qui Romae nouerat neminem. Arcessiuit aliquem. Quem aut quando ? Nuntium misit. Quem aut ad quem ? Pretio, gratia, spe, promissis induxit aliquem. Nihil horum ne confingi quidem potest ; et tamen causa de parricidio dicitur.

”Cui bono ?”

XXX [84] **L. Cassius** ille quem populus Romanus uerissimum et sapientissimum iudicem putabat **identidem** in causis quaerere solebat ”cui bono” fuisset. Sic uita hominum est ut ad maleficium nemo **conetur** sine spe atque emolumento accedere. [85] Hunc quaesitorem ac iudicem fugiebant atque horrebant ei quibus periculum creabatur ideo quod, tametsi ueritatis erat amicus, tamen natura non tam **propensus** ad misericordiam quam applicatus ad seueritatem uidebatur. Ego, quamquam praeest huic **quaestioni** uir et contra audaciam fortissimus et ab innocentia clementissimus, tamen facile me paterer uel illo ipso acerrimo iudice **quaerente** uel apud Cassianos iudices, quorum etiam nunc ei quibus causa dicenda est nomen ipsum **reformidant**, pro Sex. Roscio dicere.

Sextus pas à Rome au moment du crime, Magnus à Rome

XXXIII [92] Video igitur causas esse permultas quae **istum** impellerent ; uideamus nunc ecquae facultas suscipiendi malefici fuerit. Ubi occisus est Sex. Roscius ? Romae. Quid ? tu, **T. Rosci**, ubi tunc eras ? Romae. Verum **quid ad rem** ? et alii multi. Quasi nunc id agatur quis ex tanta multitudine occiderit, ac non hoc quaeratur, eum qui Romae sit occisus utrum ueri similius sit ab eo esse occisum qui adsiduus eo tempore Romae fuerit, an ab eo qui multis annis Romam omnino non accesserit. [...]

[94] **Dices** : "Quid postea, si Romae adsiduus fui ?" **Respondebo** : "At ego omnino non fui." "Fateor me **sectorem** esse, uerum et alii multi." "At ego, ut tute arguis, agricola et rusticus." "**Non continuo**, si me in gregem sicariorum contuli, sum sicarius." "At ego profecto qui ne noui quidem quemquam sicarium longe absum ab eius modi crimine." Permulta sunt quae dici possunt qua re intellegatur summam tibi facultatem fuisse malefici suscipiendi ; quae non modo **idcirco** praetereo quod te ipsum non libenter accuso uerum eo magis etiam quod, si de illis caedibus uelim commemorare quae tum factae sunt ista eadem ratione qua Sex. Roscius occisus est, uereor ne ad plures oratio mea pertinere uideatur.

Mallius Glaucia a porté très vite la nouvelle à Amérie

XXXIV [96] Occiso Sex. Roscio quis primus Ameriam nuntiat ? Mallius Glaucia, quem iam antea nominaui, **tuus** cliens et familiaris. **Quid attinuit** eum potissimum nuntiare quod, si nullum iam ante consilium de morte ac de bonis eius inieras nullamque societatem neque sceleris neque praemi cum homine ullo coieras, ad te minime omnium pertinebat ? "Sua sponte Mallius nuntiat." Quid, quaeso, eius **intererat** ? An, cum Ameriam non huiusce rei causa uenisset, casu accidit ut id quod Romae audierat primus nuntiaret ? Cuius rei causa uenerat Ameriam ? "Non possum", inquit, "diuinare." Eo rem iam adducam ut nihil diuinatione opus sit. Qua ratione T. Roscio Capitoni primo nuntiauit ? Cum Ameriae Sex. Rosci domus uxor liberique essent, cum tot propinqui **cognatique** optime conuenientes, qua ratione factum est ut iste tuus cliens, sceleris tui nuntius, T. Roscio Capitoni potissimum nuntiaret ?

[97] Occisus est a cena rediens ; nondum **lucebat** cum Ameriae scitum est. Quid hic incredibilis cursus, quid haec tanta celeritas **festinatio**que significat ? Non quaero quis percusserit ; nihil est, Glaucia, quod metuas ; non **executio** te ; si quid forte ferri habuisti,

non scrutor ; nihil ad me arbitror pertinere ; quoniam cuius consilio occisus sit inuenio, cuius manu sit percussus non **laboro**. Unum hoc sumo quod mihi apertum tuum scelus resque manifesta dat : Ubi aut unde audiuit Glaucia ? **qui** tam cito sciuit ? **Fac** audisse statim ; quae res eum nocte una **tantum itineris** contendere coegit ? quae necessitas eum tanta premebat ut, si sua sponte iter Ameriam faceret, id temporis Roma proficisceretur, nullam partem noctis requiesceret ? Etiamne in tam perspicuis rebus argumentatio quaerenda aut coniectura capienda est ?

Pourquoi fallait-il informer Capiton si vite ?

XXXV [98] Nonne uobis haec quae audistis cernere oculis uidemini, iudices ? Non illum miserum, ignarum casus sui, redeuntem a cena uidetis, non positas insidias, non impetum repentinum ? Non uersatur ante oculos uobis in caede Glaucia ? Non adest iste T. Roscius ? Non suis manibus in **curru** conlocat **Automedontem** illum, sui sceleris acerbissimi nefariaeque uictoriae nuntium ? Non orat ut eam noctem peruigilet, ut honoris sui causa laboret, ut Capitoni quam primum nuntiet ?

[99] Quid erat quod Capitonem primum scire uellet ? Nescio, nisi hoc uideo, Capitonem in his bonis esse socium ; de tribus et decem fundis tres nobilissimos **fundos** eum uideo possidere. [100] Audio praeterea non hanc suspicionem nunc primum in Capitonem conferri ; multas esse infames eius palmas, hanc primam esse tamen **lemniscatam** quae Roma ei deferatur ; nullum modum esse hominis occidendi quo ille non aliquot occiderit, multos ferro, multos ueneno. Habeo etiam dicere quem contra morem maiorum **minorem annis LX** de ponte in **Tiberim** deiecerit.

Quae, si **prodierit** atque adeo cum prodierit scio enim proditurum esse audiet. [101] Veniat modo, **explicit** suum **uolumen** illud quod ei **planum** facere possum Erucium conscripsisse ; quod aiunt illum Sex. Roscio **intentasse** et minitatum esse se omnia illa pro testimonio esse dicturum. O praeclarum testem, iudices ! O grauitatem dignam exspectatione ! O uitam honestam, atque eius modi ut **libentibus** animis ad eius testimonium uestrum **iusiurandum accommodetis** ! Profecto non tam perspicue istorum maleficia uideremus, nisi ipsos **caecos** redderet cupiditas et auaritia et audacia.

Du sang à Rome

Pro Sexto Roscio Amerino

(Cicéron)

Textes de la séance 6

Chrisogonus, très vite informé, et les deux Roscius ont fait équipe

XXXVII [105] Ad **Volaterras** in castra L. Sullae mors Sex. Rosci **quadriduo** quo is occisus est Chrysogono nuntiatur. Quaeritur etiam nunc quis eum nuntium miserit ? Nonne perspicuum est eundem qui Ameriam ? Curat Chrysogonus ut eius bona ueneant statim ; qui non norat hominem aut rem. At **qui** ei uenit in mentem praedia concupiscere hominis ignoti quem omnino numquam uiderat ? Soletis, cum aliquid huiusce modi audistis, iudices, continuo dicere : "Necesse est aliquem dixisse **municipem** aut uicinum ; ei plerumque indicant, per eos plerique **produntur**." [106] Hic nihil est quod suspicione occupetis. Non enim ego ita disputabo : "Veri simile est Roscios istam rem ad Chrysogonum detulisse ; erat enim eis cum Chrysogono iam antea amicitia ; nam cum multos ueteres a maioribus Roscii patronos hospitesque haberent, omnes eos colere atque **obseruare** destiterunt ac se in Chrysogoni fidem et clientelam contulerunt."

[107] Haec possum omnia uere dicere, sed in hac causa coniectura nihil opus est ; ipsos certo scio non negare ad haec bona Chrysogonum accessisse impulsu suo. Si eum qui indici causa partem acceperit oculis cernetis, poteritisne dubitare, iudices, qui indicarit ? Qui sunt igitur in istis bonis quibus partem Chrysogonus dederit ? Duo Roscii. Num

quisnam praeterea ? Nemo est, iudices. Num ergo dubium est quin ei **obtulerint** hanc praedam Chrysogono, qui ab eo partem praedae tulerunt ?

[108] **Age** nunc ex ipsius Chrysogoni iudicio Rosciorum factum consideremus. Si nihil in ista pugna Roscii quod **operae** pretium esset fecerant, quam ob causam a Chrysogono tantis praemiis donabantur ? Si nihil aliud fecerunt nisi rem detulerunt, nonne satis fuit eis gratias agi, denique, ut perliberaliter ageretur, honoris aliquid haberi ? Cur tria praedia tantae pecuniae statim Capitoni dantur ? Cur quae reliqua sunt iste T. Roscius omnia cum Chrysogono communiter possidet ? Nonne perspicuum est, iudices, has **manubias** Rosciis Chrysogonum re cognita concessisse ?

Capiton a dupé la délégation des Amériens

XXXVIII [109] Venit in decem **primis** legatus in castra Capito. Vos totam uitam, naturam moresque hominis ex ipsa legatione cognoscite. Nisi intellexeritis, iudices, nullum esse officium, nullum ius tam sanctum atque integrum quod non eius scelus atque perfidia uiolarit et imminuerit, uirum optimum esse eum iudicatote. [110] **Impedimento** est quo minus de his rebus Sulla doceatur, ceterorum legatorum consilia et uoluntatem Chrysogono enuntiat, monet ut prouideat ne **palam** res agatur, ostendit, si sublata sit uenditio bonorum, illum pecuniam grandem amissurum, sese **capitis periculum** aditurum ; illum **acuere**, hos qui simul erant missi **fallere**, illum **identidem** monere ut caueret, hisce **insidiose** spem falsam ostendere, cum illo contra hos inire consilia, horum consilia illi enuntiare, cum illo partem suam **depecisci**, hisce aliqua **fretus** mora semper omnes aditus ad Sullam **intercludere**. Postremo isto hortatore, auctore, intercessore ad Sullam legati non adierunt ; istius fide ac potius perfidia decepti, id quod ex ipsis cognoscere poteritis, si accusator uoluerit testimonium eis **denuntiare**, pro re certa spem falsam domum rettulerunt.

Portrait de Chrisogonus

XLVI [133] [*Chrisogonus*] descendit de **Palatio** et aedibus suis ; habet animi causa rus **amoenum** et **suburbanum**, plura praeterea **praedia** neque tamen ullum nisi **praeclarum** et propinquum. Domus referta **uasis Corinthiis et Deliacis**, in quibus est **authepsa** illa quam tanto pretio nuper mercatus est ut qui praetereuntes quid praeco enumeraret audiebant **fundum uenire** arbitrarentur. Quid praeterea **caelati argenti**,

quid **stragulae** uestis, quid **pictarum tabularum**, quid **signorum**, quid marmoris apud illum putatis esse ? Tantum scilicet quantum e multis splendidisque familiis in turba et rapinis **coaceruari** una in domo potuit. **Familiam** uero quantam et quam uariis cum artificiiis habeat **quid** ego dicam ? [134] **Mitto** hasce artes uulgares, **coquos, pistores, lecticarios** ; animi et aurium causa tot homines habet ut cotidiano cantu uocum et **neruorum** et **tibiarum** nocturnisque conuiuuis tota uicinitas personet. In hac uita, iudices, quos **sumptus** cotidianos, quas **effusiones** fieri putatis ? quae uero conuiuia ! Honesta, credo, in eius modi domo, si domus haec habenda est potius quam officina **nequitiae** ac **deuersorium flagitiorum** omnium. [135] Ipse uero quem ad modum composito et **dilibuto capillo** passim per forum **uolitet** cum magna **caterua** togatorum uidetis, iudices ; uidetis ut omnes **despiciat**, ut hominem prae se neminem putet, ut se solum beatum, solum potentem putet.

Péroration

Sextus prêt à renoncer à tous ses biens

XLIX[143] Verum haec omnis oratio, ut iam ante dixi, mea est, qua me uti res publica et dolor meus et istorum iniuria coegit. Sex. Roscius horum nihil indignum putat, neminem accusat, nihil de suo patrimonio **queritur**. Putat homo imperitus morum, agricola et rusticus, ista omnia quae uos per Sullam gesta esse dicitis more, lege, iure gentium facta ; culpa liberatus et crimine nefario solutus cupit a uobis discedere. [144] Si hac indigna suspicione careat, animo aequo se **carere** suis omnibus commodis dicit. Rogat oratque te, Chrysogone, si nihil de patris fortunis amplissimis in suam rem conuertit, si nulla in re te fraudauit, si tibi optima fide sua omnia concessit, **adnumerauit, appendit**, si uestitum quo ipse tectus erat anulumque e digito suum tibi tradidit, si ex omnibus rebus se ipsum nudum neque praeterea quicquam **exceptit**, ut sibi per te liceat innocenti amicorum **opibus** uitam in **egestate degere**.

L'acharnement de Chrisogonus contre Roscius privé de tout

L [145] Praedia **mea** tu possides, ego aliena misericordia uiuo ; concedo, et quod animus aequus est et quia necesse est. Mea domus tibi patet, mihi clausa est ; fero. Familia mea maxima tu uteris, ego seruum habeo nullum ; patior et ferendum puto. Quid uis amplius ? **quid insequeris**, quid oppugnas? qua in re tuam uoluntatem **laedi** a me putas ? ubi tuis commodis **officio** ? quid tibi **obsto** ? Si **spoliorum** causa uis hominem occidere, spoliasti ; quid quaeris amplius ? Si inimicitiarum, quae sunt tibi inimicitiae cum eo cuius ante praedia possedisti quam ipsum cognosti ? Si metus, ab eone aliquid metuis quem uides ipsum ab se tam atrocem iniuriam propulsare non posse ? Sin, quod bona quae Rosci fuerunt tua facta sunt, **idcirco** hunc illius filium studes perdere, nonne ostendis id te uereri, quod **praeter** ceteros tu metuere non debeas, ne **quando** liberis proscriptorum bona patria reddantur ? [146] Facis iniuriam, Chrysogone, si maiorem spem emptionis tuae in huius **exitio** ponis quam in eis rebus quas L. Sulla gessit. Quod si tibi causa nulla est cur hunc miserum tanta calamitate **adfici** uelis, si tibi omnia sua praeter **animam** tradidit nec sibi quicquam paternum ne monumenti quidem causa reseruauit, per deos immortales ! quae ista tanta crudelitas est, quae tam fera immanisque natura ? Quis umquam **praedo** fuit tam nefarius, quis pirata tam barbarus ut, cum integram praedam sine sanguine habere posset, **cruenta** spolia detrahere mallet ? [147] Scis hunc nihil habere, nihil audere, nihil posse, nihil umquam contra rem tuam cogitasse, et tamen oppugnas eum quem neque metuere potes neque odisse debes nec quicquam iam habere reliqui uides quod ei detrahere possis. Nisi hoc indignum putas, quod uestitum sedere in iudicio uides quem tu e patrimonio tamquam e naufragio nudum expulisti. Quasi uero nescias hunc et ali et uestiri a Caecilia Baliarici filia, Nepotis sorore, spectatissima femina.

Suite à ce discours courageux, il semble que Sextus ait eu la vie sauve, mais n'ait pas récupéré la possession de ses biens. Quant à Chrisogonus et aux autres de la "bande", on ne sait pas ce qu'ils sont devenus.